

EVROPSKÁ DIMENZE VE ŠKOLE

ANDREA GRÖSCHLOVÁ

Abstrakt: Příspěvek popisuje metodologický postup dvou zahraničních výzkumů učitele vztahujících se k jednomu tématu, tj. evropská dimenze ve vzdělávání. Každý z nich je založen na odlišných východiscích, také postupy jsou odlišné. Do jaké míry je naplněna funkčnost použitých kvalitativních metod, je otevřená otázka, kterou předkládáme k diskuzi.

Klíčová slova: Evropa – evropská dimenze ve vzdělávání – učitel – kvalitativní výzkum – rozhovor

Abstract: This paper describes a methodological approach taken during two studies carried out abroad, researching a single topic of a teacher in relation to the European dimension in education. Each research is based on a different postulate and the particular approach varies as well. The open question for discussion is the level of functionality met by using the qualitative research methods.

Key words: Europe – european identity – european dimesion in education – teacher – qualitative research - interview

1. Úvod

Cílem následujícího příspěvku¹ je popsat metodologický postup dvou zahraničních výzkumů učitelů týkajících se tématu evropská dimenze ve vzdělávání. První z nich – starší – byl proveden ve Velké Británii a týkal se britských učitelů. Novější, který byl zatím publikován jen dílčím způsobem, byl realizován v Německu. Tento výzkum byl strukturován jako srovnávací a týkal se tedy nejen německých učitelů, ale i učitelů z Polska a České republiky.

Oba výzkumy se zaměřují na výzkum učitele a téma evropské dimenze ve vzdělávání. Jistá shoda se týká také výběru metody. Každý z těchto dvou výzkumů byl ovšem odlišný z hlediska svého cíle, strukturace problému a zaměření v rámci tématu. Tato jinakost odráží mimo jiné odlišný přístup k tématu související s odlišnými národními tradicemi jak v kulturně-společenské oblasti, tak i v politicko-ekonomické oblasti, kde je určující zejména vývoj po druhé světové válce.

2. Evropská dimenze ve vzdělávání

Složitost termínu ‚evropská dimenze ve vzdělávání‘ a jeho vymezení je dána jeho mnohohrstevnatostí i komplexností. V teoretické rovině se jedná o koncept vztahující se k výchově k hodnotám, rozvoji evropské identity, tj. uvědomování si přináležitosti k Evropě. Tento postoj obsahuje kritiku eurocentrismu i eurokratismu a plné respektování národní identity a specifik jednotlivých států. Jde zde o význam prožitku, vlastní zkušenosti, učení v interakci. Cílem je příprava mladých lidí na roli zodpovědného občana, informovaného, mobilního a flexibilního pracovníka. Proto je důležité, aby si žáci osvojili vzájemné porozumění, vnímavost pro shodnosti a rozdílnosti, sdílení společných hodnot a tolerance (srov. Walterová 1996).

Výchozími pojmy této problematiky jsou Evropa, evropanství, evropská identita a to vše ve vztahu k občanství. Základním principem této koncepce je, jak již bylo řečeno,

---

¹ Tento příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR v rámci projektu "Centrum základního výzkumu školního vzdělávání" s registračním číslem LC06046."

právo každého členského státu přizpůsobit národní pojetí evropské dimenze vlastním tradicím.

Politická podpora evropské dimenze ve vzdělávání se stala nedílnou součástí evropských integračních procesů od svých počátků. První zmínku o pojmu ‚evropská dimenze‘ můžeme najít již v Římských smlouvách (1957). V roce 1988 byl v Rezoluci ministrů školství Evropské rady deklarován požadavek zavádět evropskou dimenzi do vzdělávacích systémů jednotlivých zemí : vytvářet cílené programy a učební materiály, podporovat rozvoj kontaktů mezi dětmi, studenty, učiteli i rodiči. Maastrichtská smlouva z roku 1992 spatřuje zavádění evropské dimenze do vzdělávání jako závazek pro členské a přistupující státy (Walterová 2001).

2.1. Evropa

Kdy se zrodila Evropa? Zdánlivě jednoduchá otázka, na kterou není vůbec jednoduché odpovědět. Záleží totiž, co pod pojmem Evropa rozumíme: první lidské sídlo založené v zeměpisném prostoru, který dnes nazýváme Evropa, vznik vlastních kulturních forem nebo počátek vědomí pospolitosti, jež dalo nakonec současný název prostoru, jeho obyvatelům a jejich kultuře (Fontana 2001). V neposlední řadě spojujeme chápání Evropy s politickou institucí – Evropskou unií. Pro naše účely je rozhodující pojetí Evropy jako sdíleného prostředí pro setkávání, spolupráci a hledání společných perspektiv.

2.2. Evropanství

Evropanství je vědomí přináležitosti k nadnárodnímu společenství sociálně kulturní povahy – civilizaci. Evropanství se vymezuje odlišností výrazných vlastností od jiných sociálně kulturních společenství, která se týká specifické myšlenkové orientace, životního stylu a společenského étosu.

Strukturotvorným prvkem kultury je ucelený systém základních hodnot. Klíčové hodnoty pro evropské kulturní paradigma pochází z antické tradice. Za klíčové evropské hodnoty jsou považovány (Jaspers, Hegel, Weber, Patočka) idea svobody, rozvoj osobnosti, racionalismus a aktivní úsilí o uskutečnění ideálu (srov. Lehmannová 1996). Proměnlivost myšlenkové orientace a životního stylu však byla v prostoru Evropy výraznější. Svou roli zde sehrály změny v duchovní dominantě a také v uplatnění jednotlivých etnických skupin. Evropa se ve smyslu multikulturní společnosti vyvíjela již po staletí. Před konstituováním národních států znala Evropa spíše jen migraci vyvolanou náboženskými konflikty (např. protestantismus 17. stol.). Dále můžeme sledovat tři typy migračních procesů: stěhování za prací jako specifikum kapitalismu; emigrace z politických důvodů a vysídlování, např. do USA (Auernheimer 2005).

2.3. Evropská identita

Problematika identity ve vzdělávacím kontextu souvisí s procesem rozvoje občanské společnosti, s procesem individualizace, který bývá spojován s obdobím renesance nebo osvícenství. Identita je původně psychologický a sociologický koncept, kterému se věnovali George H. Mead a Erik H. Erikson (Auernheimer 2005).

Teorii morálního vývoje osobnosti, která je zásadní ve vztahu k procesu identifikace jedince, popsal Kohlberg, který rozlišuje tři sociální perspektivy vztahující se k národu: nacionalismus, patriotismus a reflektované národní povědomí, kde se nacionalismus pohybuje pouze v rámci vlastních potřeb a reflektované národní povědomí představuje sociální perspektivu nejširšího rámce (Jobst 2004).

3. Kontext výzkumu učitelů:

Aktivity vztahující se k integračnímu procesu se v oblasti vzdělávání rozvíjejí již od 50. let 20. století. Jejich cílem bylo především podporovat vzájemné porozumění a spolupráci mezi jednotlivými státy. Tyto iniciativy vznikaly nezávisle, díky nadšení jednotlivých učitelů i škol, tedy směrem ‚zdola nahoru‘. Velmi brzy tak začala fungovat spolupráce mezi školami, mezinárodní výměna informací, zkušeností, pedagogů a studentů. Další vývoj vedl k vytvoření řady profesních organizací (zahrnujících sféru od základního školství až po vysoké školy), evropských sítí i koordinovaných programů (Walterová 1996). Mezi ně patří např.: EAIE (Evropská asociace pro mezinárodní vzdělávání), AEDE (Asociace evropských pedagogů) byla založena v Paříži již v roce 1956 jako informační platforma pro učitele týkající se témat vztahujících se k Evropě, dále EVTA (Evropská asociace odborného vzdělávání) a mnoho jiných. Také mezi podpůrnými projekty realizovanými na úrovni Evropského společenství v oblasti vzdělávání a odborné přípravy v zemích Evropské unie jsou od počátku programy pro učitele (v současnosti Comenius II. – zaměřený na vzdělávání pedagogických pracovníků).

Jak dokládají představované výzkumy, současný diskurz se přesouvá z oblasti strategického plánování (formulování cílů, strategií, analýzy pojmu evropské dimenze, diskuze obsahu, tvorba materiálů, školení učitelů ve druhé polovině 90. let 20. stol.) do oblasti hodnocení kvality zavádění a realizace konceptu evropské dimenze ve školním vzdělávání. Oba výzkumy kombinují kvalitativní a kvantitativní postupy, každý však jiným způsobem.

3.1. „Exploring the European Dimension in Education – Practitioners’ Attitudes“

Anne Convery, Velká Británie

Autorkou prvního výzkumu je Anne Convery z Univerzity Nottingham – Velká Británie. Východisko jejího výzkumu tvoří tři koncepty, které jsou nedílnou součástí evropské dimenze ve vzdělávání a které musí být, podle autorky, vnímány ve vzájemných vztazích. Jsou jimi identita, spolupráce, integrace. Cílem šetření byl výzkum porozumění učitelů a jejich postojů k tématu evropské dimenze, ne oblast plánování či implementace ve výuce (Convery 2006).

Šetření zahrnovalo celkem dvě studie. První studie se zúčastnilo 240 studentů postgraduálního kurzu PGCE (Postgraduate Certificate in Education). Autorka zadávala v tomto souboru dotazníky ve dvou fázích – před a po skončení kurzu, tj. v září 1996 a v květnu 1997, kdy ve Velké Británii probíhala diskuze k nadcházejícímu předsednictví Velké Británie v roce 1998 a téma tedy bylo dostatečně medializované. K hlubší analýze bylo na základě dotazníků vybráno 20 respondentů, kteří se v květnu 1997 zúčastnili rozhovoru.

Pro druhou studii bylo cíleně přes místní úřady (LEA – local education authority) vybráno sedm učitelů s minimální praxí patnáct let a ve vedoucí pozici. Záměrně byli vybráni učitelé hodnocení jako aktivní, podílející se na rozvojových programech týkajících se výchovy k občanství. Jejich vnímání evropské dimenze bylo v rozhovoru diskutováno v širším rámci výchovy k občanství.

Autorka tyto dvě studie vnímá jako vzájemně se doplňující. Vzájemně se doplňuje role učitelů s dlouholetou praxí, kteří jsou realizátory evropské dimenze na školách a se zkušenostmi studentů učitelství během jejich studia. Je důležité srovnat, jak se liší pohledy na problematiku před a po skončení kurzu. Autorka se odvolává na argument Du Bois-Reymondové, která považuje postoje studentů učitelství za zvlášť zajímavé, protože se jedná o skupinu dobře vzdělanou a mající hojné zahraniční

zkušenosti díky výměnným programům či kontaktům s přáteli (srov. Du Bois-Reymond 1998).

3.2. „Unterrichten für Europa“ Solvejg Jobst – Německo

Autorkou druhého výzkumu je Solvejg Jobst z Univerzity Lipsko. Její srovnávací výzkum byl proveden ve třech zemích – Německu (ve městě Lipsko), Polsku (ve městě Katowice) a v České republice (v Liberci). (Jobst tímto výzkumem navazuje na svou předešlou práci *Schule zwischen Region und Europa* (2004), kde analyzovala kurikulum Saska a České republiky. Ve srovnávací studii sledovala obsahy kurikula vztahující se k Evropě a zjištění interpretovala ve společenském kontextu.)

Autorka ve svém novém výzkumu (Jobst 2006) zkonstruovala na základě hypotéz teoreticky podloženou strukturu rozhovoru, kterou tvořilo 22 otevřených otázek. V každé zemi jich bylo uskutečněno třicet rozhovorů. Deset z nich bylo vedeno s učiteli primárního stupně, dvacet s učiteli nižšího sekundárního stupně, a to učiteli dějepisu a občanské výchovy. Všechny byly přepsány a přeloženy do němčiny.

Autorka se snaží na základě strukturovaného rozhovoru objevit souvislosti ve struktuře nacházející se subjektivními konstrukcemi ve výpovědích učitelů. Za tímto účelem byly formulovány a zkoumány teoreticky relevantní problémové oblasti.

Autorka pracovala na základě následujících hypotéz: 1. Pozvolnější integrační proces a dlouholetá přístupová jednání pozitivně ovlivňují identifikaci Evropou u učitelů v Polsku a České republice oproti učitelům u bývalé NDR, které se po znovusjednocení Německa v roce 1990 stalo členem Evropských společenství ‚přes noc‘. 2. Stejně tak i decentralizovaná kurikulární politika v Polsku a České republice pozitivně ovlivňuje postoje českých a polských učitelů k evropské tematice.

Jobst používá kombinaci kvalitativních a kvantitativních metod v rovině dat (srov. Mayring 2001) v rámci vytváření kategorií a v procesu statistického a kvalitativního zpracování. Kategorie byly vytvářeny jak dedukcí, tak indukci, dále zpracovány v programu SPSS a dále interpretovány ve společenském kontextu.

Pro realizaci výzkumného záměru nebyly podstatné jednotlivé případy učitelů v jejich jedinečnosti, ale výsledky v rámci jednotlivých problémových oblastí. Kolektivní interpretace umožnily zkoumat pravidelnosti vzhledem k jednotlivým zemím. Problémové obsahy byly strukturovány celkem tři: a) znalost vzdělávacích obsahů týkajících se Evropy; b) instituce a interakce; c) vlastní náklonnost k Evropě. Interpretace probíhala dle prostředků obsahové analýzy.

Shrnutí

Prezentované výzkumy dokládají, že kvalitativní výzkum má ve výzkumu evropské dimenze své místo. Z dostupných informací hodnotíme výzkum realizovaný v Lipsku z hlediska postupu propracovanější. Autorka formuluje přesnou strukturu rozhovoru na základě hypotéz, které výzkumem ověřuje. Detailní příprava ve v tomto případě nutná také vzhledem ke komparaci tří zemí, zatímco Convery porovnává dvě odlišné skupiny (absolventi před vstupem do praxe a učitelé s dlouhodobou praxí) uvnitř jedné země. Oba přístupy mohou být jistě inspirativní i pro naše podmínky, zvláště pak porovnání pramenů a jejich studium.

Literatura:

AEDE (*Association Européenne des Enseignants; česky: Evropská asociace učitelů*), [online] [cit. 10.6.2006] dostupné na WWW <<http://www.aede.org>>.

AUERNHEIMER, G. *Einführung in die Interkulturelle Pädagogik*. Darmstadt : WBG, 2005. ISBN 3-534-16924-7

BARTHÉLÉMY, R., RYBA, R., BÎRZEA, C., LECLERQ, J-M. *The european dimension in secondary education*. Council of Europe, 1997. ISBN 92-871-3217-8

CONVERY, A., KERR, K. Exploring the European Dimension in Education.

Practitioners' Attitudes. *European Education*, Winter 2005-6, vol 37, no. 4, p. 22-34.

DU BOIS-REYMOND, M. European Identity in the Young and Dutch Students' Images of Germany and the Germans, *Comparative Education*, 1998, vol 34, Issue 1.

EAIE (*European Association for International Education; česky: Evropská asociace pro mezinárodní vzdělávání*) [online] [cit. 10.6.2006] dostupné na WWW <<http://www.eaie.org>>.

EVTA (*European Vocational Training Association; česky: Evropská asociace odborného vzdělávání*) [online] [cit. 10.6.2006] dostupné na WWW <<http://www.evta.net>>.

FONTANA, J. *Evropa před zrcadlem*. Praha : NLN, 2001. ISBN 80-7106-395-9

JOBST, S. *Schule zwischen Region und Europa*. Münster : Waxmann, 2004. ISBN 3-8309-1306-0

JOBST, S. *Unterrichten für Europa*. rkp, 2006.

LEHMANNOVÁ, Z.(ed.) *Výchova k evropanství – kulturně historické souvislosti evropského procesu*. Praha : VŠE, 1996. ISBN 80-7079-762-2

MAYRING, P. Kombination und Integration qualitativer und quantitativer Analyse.

Forum qualitative Sozialforschung/ Forum: Qualitative Social Research [On-line Journal] roč. 2, 2001, č. 1 [online] [cit. 20.6.2006] dostupné na WWW <www.qualitative-research.net/fqs-texte/1-01/1-01mayring-d.htm>.

Qualitative research.net [On-line-Portal für qualitative Sozialforschung] [online] dostupné na WWW <<http://www.qualitative-forschung.de/index.php>>.

SHENNAN, M. *Teaching about Europe*. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 1997.

Sokrates [online] [cit. 20.6.2006] dostupné na WWW <<http://web.socrates.cz/terminy.htm>>.

WALTEROVÁ, E. Evropské záležitosti : Výzva pro českou pedagogiku. *Pedagogika*, roč. 51, 2001, č. 1, s. 42 – 61.

WALTEROVÁ, E.; JEŽKOVÁ, V. *Žijeme v Evropě. Průvodce evropskou terminologií pro učitele a studenty učitelství*. Praha : PedF-UK, 2000. ISBN 80-86039-82-X

WALTEROVÁ, E. Evropská dimenze ve školním vzdělávání. In: LEHMANNOVÁ, Z. *Výchova k evropanství – kulturně historické souvislosti evropského procesu*. Praha : VŠE 1996. ISBN 80-7079-762-2

Kontakt:

Mgr. Andrea Gröschlová, Ústav výzkumu a rozvoje vzdělávání PedF UK,
Myslíkova 7, 110 00 Praha 1
andrea.groschlova@uvrs.pedf.cuni.cz